

LÄNSSTYRELSEN I SKÅNE LÄN

Rapportserien Skåne i utveckling

För en jämställd skola i Skåne

Rapport nr 99:15

ISSN 1402 - 3393

Samhällsbyggnadsenheten

FÖRORD

”Flickor och pojkar ska ha lika tillgång till utbildning och samma möjligheter att utveckla personliga ambitioner och talanger utifrån egna förutsättningar

ur de Nationella Jämställdhetsmålen

Jämställdhet finns inskrivet i måldokument för såväl grundskola som gymnasium sedan en lång tid tillbaka. Likväl återstår mycket arbete för att motverka traditionella könsroller, en könssegregerad skola och en könssegregerad arbetsmarknad.

Länsstyrelsens projekt *För en jämställd skola i Skåne* har till syfte att fånga upp erfarenheter och kunskaper om hur arbetet med jämställdhet bedrivs i länets skolor, att lyfta fram goda exempel, sprida kunskaper om jämställdhet samt att starta en dialog om skola och jämställdhet.

Arbetet med kartläggning och sammanställning av enkätsvar har genomförts av Viia Delvéus, som varit projektanställd vid Länsstyrelsen. Maria Lindegren har medverkat till att arbeta fram själva rapporten.

Läraren har en viktig roll som pedagog och förebild att främja jämställdheten. Vardagen rymmer stora möjligheter till förändring. Med kunskap om flickors och pojkars olika förutsättningar och behov väcks frågorna om hur man som lärare tar tillvara och omsätter kunskap vid val av undervisningsform, pedagogiska metoder och innehåll. Denna rapport är tänkt att uppmärksamma och väcka intresse för arbetet *För en jämställd skola i Skåne*.

Inger Persson
Jämställdhetsdirektör

Sammanfattning

Länsstyrelsen i Skåne län har i samarbete med Kommunförbundet Skåne och den Samverkansgrupp för jämställdhet som finns i länet, hösten 1998 låtit genomföra en enkätundersökning av jämställdhetsarbetet i Skånes alla skolor. Länsstyrelsen har under våren 1999 tillika arbetat fram denna rapport - "För en jämställd skola i Skåne" - som redovisar och ger exempel på Skånes skolors jämställdhetsarbete. Trots en låg svarsfrekvens konstateras i denna rapport att det finns en insikt om att aktivt jämställdhetsarbete är nödvändigt för att pojkar och flickor ska kunna tillförsäkras lika möjligheter och lika rättigheter. Bland de skolor som besvarade enkäten verkar numera också de flesta vara medvetna om att jämställdhet i skolan är både en pedagogisk fråga och en kunskapsfråga. På sina håll vidtas främjande åtgärder vilka blir till goda exempel som vi lyfter fram och redogör för. Bland de mest frekvent använda pedagogiska metoderna kan nämnas särundervisning, särskilda insatser för flickor i teknik och data, klassrumsobservationer och sk. kompissamtal. Det visade sig också finnas skolor som i sina arbetsplaner/jämställdhetsplaner säger sig verka för att jämställdhetsperspektivet ska genomsyra hela verksamheten, d.v.s. såväl undervisning, läromedel, skolgård som personal. Vi noterar, liksom också JämO nyligen har gjort i en stor undersökning, att ett nedvärderande sexualiserat språkbruk och sexuella trakasserier är vanligt förekommande i skolan. De elevråd som ombads besvara enkäten uttryckte stor oro och frustration över att så lite görs för att sätta stopp för kränkande behandling.

Skolan som står i ständig förvandling möter dagligen nya utmaningar. Sedan pojkars och flickors formellt lika rätt till utbildning uppnåtts måste vi nu verka för att upphäva den informella ojämställdheten. Enkätsvaren vittnade om att de skånska skolorna efterfrågar mer stöd i arbetet för en jämställd skola och fler konkreta metoder. Metoder är under utveckling. För målet - en jämställd skola - måste vi fortsätta att sträva mot.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	5
1.1 Syfte	6
1.2 Metod och praktiskt tillvägagångssätt	6
2 JÄMSTÄLLDHET - HUR INTRESSANT ÄR DET?	7
2.1 Visst görs vi olika!	9
2.2 Att beakta olikhet och mångfald	10
3 OLIKA PEDAGOGISKA METODER FÖR JÄMSTÄLLDHETSARBETE	12
3.1 Särundervisning/ blandade grupper	12
3.2 Särskilda insatser för pojkar och flickor	13
3.3 Metoder för bättre balans mellan könen i en klassrumssituation	14
3.4 Jämställdhet som inslag i undervisningen	15
3.4.1 Samlevnadsundervisning, etik och moral	16
3.4.2 Eleverna om jämställdheten	17
3.5 Åtgärder mot kränkande behandling	18
3.5.1 Allmänt förebyggande - mjukare stämning	19
3.5.2 Vad anser elevråden att man kan göra?	20
3.6 Övrigt jämställdhetsarbete	21
4 STÖD I ARBETET FÖR EN JÄMSTÄLLD SKOLA	22
4.1 Hur motverka traditionella könsrollsmönster?	22
4.2 Lokala skol- och arbetsplaner	23
5 DE GODA EXEMPLEN	24
5.1 Jämställdhetsperspektivet jämt	24
5.2 Uppbyggd jämställdhetsstruktur	25
5.3 Pedagogiska metoder och konkreta åtgärder	26
6 HUR ARBETAR VI VIDARE?	29
KÄLLFÖRTECKNING	31
LITTERATURTIPS	32
APPENDIX	35
BILAGA	37

1 Inledning

I det pågående och i det fortsatta jämställdhetsarbetet har skolan en viktig roll att fylla. Här finns möjligheten att på ett tidigt stadium forma unga människor i demokratisk anda, men här finns också skyldigheten att vi med kunskap om ojämnställda strukturer och könsstereotypa förväntningar, möter dessa unga medmänniskor. Statistik och forskningsresultat från skolvärlden visar att skola och barnomsorg har en bra bit kvar innan verksamheten kan sägas ligga i linje med det övergripande målet för svensk jämställdhetspolitik, d.v.s. att kvinnor och män ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Däremot finns det i skolorna en insikt om att jämställdhet är nödvändigt för att pojkar och flickor, oberoende av kön, ska kunna utvecklas till hela och starka människor. Runt om i skolorna finns också visioner och högt uppsatta mål som pekar på att jämställdhetsarbetet tas på stort allvar. Detta vill vi på Länsstyrelsen i Skåne län ta vara på.

I enlighet med "Jämställdhetsstrategi, Skåne län År 1997-2000", har Länsstyrelsen i Skåne län - i samarbete med Kommunförbundet Skåne och med stöd av Samverkansgruppen för jämställdhet i Skåne - under hösten 1998 gjort en enkätundersökning av skolans arbete med jämställdhetsfrågor. Utförd undersökning samt den rapport Du håller i Din hand, utgör en del av länets strategi och handlingsprogram för jämställdhet beträffande skolans verksamhet.

1.1 Syfte

Syftet med detta arbete var att i ett första skede kartlägga hur jämställdhetsarbetet bedrivs i länets skolor. Med denna kartläggning syftar nu följande rapport till att lyfta fram positiva exempel, öka kunskaperna hos skolledning och lärare om jämställdhet samt att sprida idéer och inspiration i det fortsatta arbetet för ökad jämställdhet. Vi hoppas också att skolorna genom sin närvaro och deltagande i denna undersökning har öppnat en dialog om jämställdhet.

1.2 Metod och praktiskt tillvägagångssätt

Kartläggningen av jämställdhetsarbetet i länets skolor har skett genom en enkätundersökning av kvalitativ karaktär. En ursprunglig tanke var att även statistiskt dokumentera vad man i jämställdhetsväg gör ute på de olika skolorna, men då svarsbortfallet var stort blev detta inte möjligt att genomföra. En enkät skickades ut i början av oktober 1998 till rektorer/skolledare för länets samtliga grund- och gymnasieskolor, vilket blev 469 stycken till antalet. För kännedom skickades samma skrivelse även till respektive skolstyrelse och skolledning. Även samtliga jämställdhetshandläggare i kommunerna fick ett utskick och ombads samtidigt påminna rektorerna om att skicka in sina svar. De sista svarsenkäterna kom in strax efter jul, vilket bestämde den sammanlagda svarstiden till dryga 2,5 månader. Enkäterna har besvarats av såväl rektorer, studierektorer, lärare, personalsekreterare och jämställdhetshandläggare/ jämställdhetsombud.

Enkät svar inkom från 165 skolor – cirka 35% av Skånes samtliga skolor och är spridda över alla årskurser och över hela länet. Från nästan varje kommun har åtminstone någon eller ett par skolor sänt in sina svarsenkäter. Undantagen är fem kommuner från vilka svar helt saknas. Enkäterna utformades med både öppna och slutna svar med syfte att fånga såväl ett statistiskt genomsnitt som

respondenternas egna idéer. Nackdelen med enkäter är att latenta inställningar och attityder inte går att observera, men i kartläggningssyfte hade en djupintervju undersökning blivit alltför omfattande. För att ta temperaturen på hur gymnasieeleverna uppfattar jämställdheten och jämställdhetsarbetet i skolorna skickades en enkät ut i slutet av oktober, att besvaras av gymnasieskolornas elevråd – sammanlagt 38 st. Totalt 18 svar inkom, vilket utgör 47,4 %. Enkäterna finns i bilaga.

2 Jämställdhet – hur intressant är det?

Vår undersökning visar att det finns kunskaper, en medvetenhet och ett aktivt arbete för att på många ställen förbättra jämställdheten i skolorna. Det finns en god grund att stå på, men än är det lång väg kvar innan vi kan sägas ha en jämställd skola i Skåne län. Att jämställdhetsarbete är tidskrävande och i många fall fyllt av svårigheter är det dock inte enbart skolvärlden som vittnar om.¹ Vi noterar också att 304 skolor runt om i länet *inte* svarade på enkäten. Anledningen till detta sades bero på tids- och personalbrist, missuppfattningar, och låg prioritet. ”*Som ensam rektor utan kanslist är det svårt att hinna med alla uppgifter(...)*”, svarade en, medan en annan nämnde: ”*Vi har angelägnare saker att ta itu med(...)*”. Den låga svarsfrekvensen kan också tyda på ett visst bristande intresse för jämställdhetsfrågor. Ett antagande är att det är de skolor som har ett fungerande jämställdhetsarbete eller som är medvetna om jämställdhetsfrågor, som var mest intresserade av att svara. Bland de skolor som trots allt svarade på enkäten finns det ett fåtal som inte säger sig bedriva något jämställdhetsarbete. ”*Vi gör inget för att uppnå bättre jämställdhet(...)*”, skrev en skola. En annan menade på att de utöver styrdokumenterna som reglerar

¹ Jmf. Ingrid Pincus studie om svårigheterna i kommunalt jämställdhetsarbete, SOU 1997:114.

jämställdhet, inte bedriver något aktivt arbete. En hel del skolor saknar tydligen en arbetsplan för jämställdhet.²

Många av skolorna uppger dock att de bedriver ett medvetet jämställdhetsarbete, och de flesta av dem – dock inte alla – uppger att de använder sig av olika pedagogiska metoder för att "(...)ge båda könen samma möjligheter", "(...)för att stärka flickornas självkänsla" eller för "(...)att bryta pojkarnas dominans och ge flickorna större utrymme". Det är rektorn som har ansvaret för jämställdhetsarbetet – som initiativtagare och som stöd. Enkätsvaren tyder däremot på att det i många fall är medvetna, intresserade lärare och ofta kvinnliga sådana som driver på jämställdhetsarbetet. En del är jämställdhetsombud, andra är entusiaster och eldsjälar. Svaren vittnar om att det många gånger är ett motigt arbete. "Det är svårt att informera om ingen vill veta(...)", skriver ett jämställdhetsombud. De som arbetar med jämställdhet får inget eller ringa gehör för synpunkter och förslag och blir därför alltför ofta inte tagna på allvar. Andra berättar att då jämställdhet som begrepp fortfarande väcker olustkänslor hos många, händer det att arbetet både förlöjligas och negligeras. Från det material vi har tagit del av, kan vi inte dra en generell slutsats om hur jämställdhetsarbetet bedrivs i Skånes skolor, men det ger oss en bild av hur arbetet bedrivs i en del av dem - i en del av Skånes kommuner.

Bland gymnasieelever som besvarade enkäten framkom uppgifter som pekar på att de tycker ämnet är både viktigt och intressant. Man tyckte i allmänhet att det borde diskuteras mer jämställdhet under lektionerna. Många menade också att de inte fått några jämställdhetskunskaper under lektionstid. Elever på en skola svarade med en uppmaning: "Utbilda och inspirera oss till demokratiska och jämställda medborgare!" Efter att man svarat att ämnet var viktigt och intressant, kommenterade några: "Ämnet börjar nog uppfattas som ganska väl belyst. Det pågår ingen het debatt om jämställdhet." En annan elev

² Angående arbetsplaner/ jämställdhetsplaner, se även avsnitt 4.2.

svarade: ”Jag tror att lärare har svårt att veta hur de ska ta upp ämnet. Många kan nog inte ens stava till ordet.”

2.1 Visst görs vi olika!

Olika undersökningar har visat att skolan ger flickor och pojkar olika villkor för lärande och kunskapsbildning. Flickor och pojkar bemöts och bedöms olika. Att tillhöra ett visst kön begränsar således val och möjligheter. Anna-Marie Sandquist har för Svenska Kommunförbundets räkning författat rapporten ”Visst görs vi olika! Jämställda barn - hur skulle det se ut?”. Rapporten är en kort forskningsöversikt och samtidigt en uppmaning till fortsatt jämställdhetsarbete ute i Sveriges alla skolor. Om inte jämställdhetsperspektivet integreras i skolans hela verksamhet varnar Kommunförbundet för att det sk. genussystemet konsekvent reproducerar sig. Kvinnoforskaren Yvonne Hirdman skriver om genussystemet i den svenska maktutredningen SOU 1990:44. Genussystemet bygger enligt Hirdman på två principer; isärhållandets logik och det manliga primatet. Den första innebär att män och kvinnor, pojkar och flickor gör olika saker och befinner sig i två olika sfärer, medan den andra innebär att det manliga könet ofta utgör norm och mall i vårt samhälle. I genussystemet uppstår en maktrelation mellan två kön i vilken just kön är den ytterst ordnande principen (SOU 1990:44, 78ff). Denna segregation och denna hierarki återfinns, enligt Hirdman i varierande utsträckning i hela vårt samhälle och skolan är tyvärr inget undantag från detta ty skolan och barnomsorgen avspeglar både till sin personalsammansättning och till sin interna arbetsfördelning (Sandquist, 1998:11) det genussystem som Hirdman beskriver. Enligt utredningen ”Den nya gymnasieskolan” SOU 1997:121 finns det en dubbel läroplan i skolan, med i realiteten två skilda skolsystem - ett för pojkar och ett för flickor. Eleverna är underordnade läraren och flickorna är i sin tur underordnade pojkarna. Flickor och pojkar tillskrivs olika egenskaper, intressen och behov på grund av att vi vuxna har könsrelaterade förväntningar på hur pojkar och flickor ska bete sig och detta är ett allvarligt bekymmer. Resultatet av

detta blir i många fall antingen att flickor behandlas med pojkar som förebild eller att pojkar och flickor skiljs åt med förevändningar om biologisk särart. Det är i detta sammanhang viktigt att påpeka att de officiella dokumenten i första hand åsyftar den olikhet som består i våra respektive livsmönster och livsvillkor.

2.2 Att beakta olikhet och mångfald

Såväl flickor som pojkar förlorar på ett könsstereotyp bemötande. De lämnar skolan med kompetens, erfarenheter och kunskaper som är könsrelaterade och därmed snävare än vad som önskvärt vore. Detta visar sig tydligt när det gäller val av utbildning och yrke som ofta och fortfarande sker mycket traditionellt. Den politiska viljeyttringen för skolan finns i regeringens skrivelse 1996/97:41 ”Jämställdhetspolitiken”. Här betonas att jämställdhet är en pedagogisk fråga och en kunskapsfråga. Det är rektors ansvar som pedagogisk ledare för att alla elever oavsett kön, tillförsäkras likvärdiga möjligheter till lärande och utveckling. Detta gäller både skolans organisering av verksamheten och arbetet i klassrummet. Skolan måste ta hänsyn till olikheterna i undervisningen och uppmärksamma flickors och pojkars olika erfarenheter. Det är enligt officiell hållning viktigt att skolan inte uppmuntrar till eller upprätthåller de könsrelaterade förväntningar som finns på de två könen. Flickor och pojkar måste i undervisningen bemötas utifrån en kunskap om flickor och pojkars olika erfarenheter, samt utifrån vad fördomar om kvinnligt och manligt betyder i olika sammanhang. Undervisningen ska utformas så att den intresserar både flickor och pojkar med ett arbetssätt som gynnar bägge könen. Undervisningen ska också komplettera med det som flickor respektive pojkar specifikt behöver och kompensera för eventuella brister. Det innebär att jämställdhet i skolan inte är en attitydfråga, utan också som redan nämnts, en kunskapsfråga. Vikten av att höja lärarnas kunskaper och kompetens på området betonas från regeringens sida. Vidare föreskrivs att skolan ska vara en sammanhållen skola för alla. En återgång till flick- respektive pojkklasser är inte önskvärt, däremot bör försök med olika former av enkönade grupper fortsätta.

Uppmärksamhet har på senare år riktats mot vilken roll skolan har i att forma och reproducera de olikheter som finns mellan könen. Den som verkar i skolan kan *inte* längre inta ett könsneutralt förhållningssätt. Forskning under 90-talet visar nämligen att könsneutralitet i verkligheten innebär en könsblindhet, som medverkar till att man blundar för ojämställdheten mellan könen (Dahlberg et al, 1989). De värden och normer som ligger bakom begreppet ”könsneutral” är dessutom i själva verket inte könsneutrala utan manliga (Phillips, 1993:56). Denna insikt har under senare delen av 90-talet fört oss från ett könsneutralt förhållningssätt till att i allt större omfattning beakta mångfald och olikhet i jämställdhetsarbetet (Lindegren, 1999).

3 Olika pedagogiska metoder för jämställdhetsarbete

De metoder som skolorna enligt undersökningen använder sig av för att nå jämställdhetsmålen i styrdokumentet, kan delas in i följande kategorier:

1. Särundervisning för pojkar och flickor respektive blandade grupper.
2. Särskilda insatser för flickor respektive för pojkar.
3. Metoder för bättre balans mellan könen i en klassrumssituation.
4. Jämställdhet som inslag i undervisningen.
5. Åtgärder mot kränkande behandling.
6. Övrigt jämställdhetsarbete.

Nedan redovisas de här metoderna var för sig.

3.1 Särundervisning/ blandade grupper

Flera skolor säger sig dela på klassen och undervisa pojkar för sig och flickor för sig, men det förekommer också att två klasser delar sig varvid lärarna tar var sin grupp och har särundervisning. Varaktigheten är skiftande, en del skolor gör delningen för ett helt läsår, andra för enbart vissa lektioner. Vanligast är särundervisning i ämnena idrott, teknik, NO-ämnena, slöjd, data, samlevnadsundervisning och i flera fall svenska. I idrott är det i huvudsakligen lagidrotter och bollsporter som man delar på klassen. Ett par skolor nämner också drama, musik, hemkunskap och språk.

Motivet till särundervisning är att man vill ge båda könen lika möjligheter genom att träna olika färdigheter eller olika sociala förmågor hos flickor respektive hos pojkar. Flickor tränas t.ex. i lugn och ro att tala offentligt och hävda sina egna intressen. Pojkar tränas i inlevelse och empati, utan att flickor tar över. En skola motiverade metoden på följande sätt: *"Vi tror att flickor "vågar" svara på frågor, vågar experimentera mer när inte pojkarna är med. Vi tror också*

att flickorna får möjlighet känna att de kan precis som pojkar. På samma sätt tror vi att pojkar kanske behöver vara mer i pojkgrupper när det gäller muntliga framträdanden och t. ex. språkundervisning.” (åk 7-9) Andra menade att särundervisning skapar en lugnare miljö för flickor, bättre kontakt med enskilda elever och homogenera grupper. Tydligt var enligt en skola att:

”Flickorna uppskattar könsuppdelningen i speciella grupper betydligt mer än pojkarna.”

Det finns ett fåtal klasser som säger sig få fördelar just genom blandade grupper. Det är främst med tanke på framtida relationer och situationer som man särskilt vill träna pojkar och flickor i samarbetets konst. Ett delat ansvar motverkar att vissa sysslor uppfattas som typiskt manliga, eller typiskt kvinnliga. *”I ämnet hemkunskap arbetar flickor och pojkar på samma villkor. Vi försöker styra grupperna så att pojke-flicka jobbar tillsammans. Det ger bra träning i vardagskunskaper som främjar jämställdhetstanken i framtida parrelationer.”*

3.2 Särskilda insatser för pojkar och flickor

Bland de särskilda insatser man i skolorna använder sig av i jämställdhetsarbetet märks tydligast de insatser som riktar sig mot flickor. Främst gäller detta insatser i teknik, naturvetenskap och data. Det finns t.ex. sommarkurser för flickor i teknik, men också särskilda insatser speciellt när det gäller datakunskaper. En skola har särskilda datorer tillägnade flickor, en annan arrangerar datakurser för mödrar och döttrar tillsammans. Motiveringen till dessa åtgärder är att öka flickornas färdigheter i, förtrogenhet med och intresse för dessa ämnen. En viktig del i detta arbete är också att förbättra och förändra flickors självbild. Man tycker sig nu ha märkt ett större intresse från flickornas sida för NO-ämnena och datorer och ett något större självförtroende, men många skolor tycker samtidigt att det är svårt att utvärdera insatserna.

Vissa skolor har flickgrupper, sk. "tjejsnack" - under ledning av kurator, lärare eller skolsköterska. I en skola i invandrartätt område har man speciella kurser för flickor, "(...)som utvecklade kvinnomönster som inte var förenliga med skolans mål". En skola i Lund har kurser i självförsvar för flickor, medan en annan skola arbetar med att träna tysta och blyga flickor i särskilda flickgrupper. Insatser med speciella killgrupper nämns däremot mer sällan men en idé från undersökningen är att i hemkunskap särskilt "(...)uppmuntra killarna till bakning och matlagning". I synnerhet de flickdominerade vårdgymnasierna utför ett aktivt arbete för att få in mer pojkar i vårdyrket. Däremot framgår det inte av enkätsvaren om de pojkdominerade tekniska skolorna utför ett lika aktivt marknadsföringsarbete för att få in fler flickor.

3.3 Metoder för bättre balans mellan könen i en klassrumssituation

Undersökningar har påvisat att pojkar tenderar att ta stort utrymme och att dominera i klassrummet. Efter att läraren har talat 2/3 av den gemensamma taltiden i klassrummet, tar pojkarna 2/3 av den tid som kvarstår i anspråk, medan flickorna får resterande en niondel av den totala tiden. Det innebär för flickorna i praktiken endast cirka 6 minuter av en 60-minuterslektion (Svenska Kommunförbundet, 1999). Flera enkätsvar vittnar om att lärarna är medvetna om detta. En del lärare svarade att de arbetade med klassrumsobservationer för att på sikt komma till rätta med detta.

Ett vanligt sätt att åtgärda pojkdominansen är att medvetet fördela uppmärksamhetstiden jämnt mellan flickor och pojkar, en t.ex. "varannan damernas". Likaså är detta ett vanligt förhållningssätt vid fördelningen av taltid i samband med diskussioner och redovisningar. Någon påpekade att det är viktigt att "(...)vara uppmärksam på det faktum att man som lärare omedvetet låter pojkarna "ta för sig" på lektionerna...". Könskvotering eller jämn könsfördelning används vid indelning i grupper samt när man utser gruppleddare

och talesmän till olika förtroendeuppdrag så som klassråd och mobbingteam. Andra likvärdiga metoder var placeringen i klassrum eller vid samlingar. Som någon sade: ”*Varannan kille, varannan tjej, så blir det inte så mycket tjafs*”. Man bör dock undvika att använda sig av flickorna som stötdämpare mellan stökiga och bråkiga pojkar (Sandquist, 1999:37). På en annan skola arbetar man i klassrummen medvetet med att dämpa pojkarnas negativa agerande mot flickor och andra pojkar. Det finns också exempel på skolor där jämställdhet beaktas vid val av specialarbeten och fördjupningsarbeten. Det sammanlagda resultatet av specialriktade åtgärder är en bra balans mellan pojkar och flickor där alla talar och arbetar på lika villkor.

3.4 Jämställdhet som inslag i undervisningen

Trots att jämställdhet skall vara ett inslag i vissa kursplaner, är det inte många som nämner att man tar upp det i undervisningen. Att lyfta in jämställdhetsfrågorna in i det vanliga arbetet i klassrummet borde till trots vara det enklaste och det minst resurskrävande sättet. Bland de skolor som har besvarat enkäterna, säger sig vissa inte alls informera om jämställdhet på lektionerna. Andra säger sig inte veta hur det ligger till med den saken men tillägger att de förutsätter att det sker på ordinarie lektionstid.

Många positiva exempel pekar dock på att jämställdhetsperspektivet beaktas alltmer. Vissa låter detta helhetsperspektiv genomsyra allt de företar sig, hos andra förekommer dagliga diskussioner. Som en naturlig del av undervisningen kommer jämställdhet in främst i SO-ämnena som historia, samhällskunskap, religion och psykologi. I de här ämnena får man t.ex. tillfället att studera levnadsvillkor för kvinnor respektive män, könsroller samt manligt och kvinnligt språk. Jämställdhetsperspektivet förekommer också i samlevnadsundervisningen, i biologi och i svenska. Ytterligare förekommer det ett införlivat jämställdhetstänkande i drama, i olika samarbetsövningar och i kompisamtal. Det

finns också ett fåtal skolor som säger sig granska läroböcker ur ett könsperspektiv och som har ett väl utvecklat jämställdhetsmedvetande.

I synnerhet vårdgymnasierna nämner att de har ett stort inslag av jämställdhet som naturliga delar i undervisningen, t.ex. i kurser i arbetsmiljö, människan socialt och kulturellt, etik, samhällskunskap, psykologi, svenska och religion. Även enkätundersökningar om jämställdhet har genomförts med och bland eleverna.

Det är också en medveten strategi att marknadsföra skolan utifrån jämställdhetsperspektivet. Det är t. ex. alltid någon manlig elev med vid utbildningspresentation och information. En del skolor arbetar systematiskt med att integrera ett könsperspektiv medan andra menar att det spontant dyker upp i diskussioner rörande yrken eller vid dagsaktuella händelser som t.ex. FN-dagen. Många skolor berör jämställdhet som tema utan att direkt använda sig av denna term. Diskussionerna har då ofta respekt, attityder och olika roller som infallsvinkel. Ett ytterligare exempel på hur man kan väga in ett könsaspekter är ett bredare perspektiv på olika skolämnen. Så här skrev en skola: *"Inom olika skolämnen har vi försökt att t.ex. visa att teknik inte behöver vara inriktad på "killintressen" utan vi försöker göra cerat, hudkrämer, slime, studsbollar, etc. D.v.s sådana saker som är av intresse för tjejer också. Likaså inom kemi och fysik."*

3.4.1 Samlevnadsundervisning, etik och moral

En stor grupp skolor visade sig ha mer eller mindre schemalagd samlevnadsundervisning med etik och moral, sex och samlevnad, tjej- och killsnack som teman. På flera ställen använder man sig också av kompissamtal och andra relationsskapande metoder. Liksom ovan menar många att de berör ämnet jämställdhet men kanske mer indirekt, vilket också är en god metod. Om jämställdhetsarbetet sker indirekt genom införlivandet av ett könsperspektiv i det dagliga och ordinarie arbetet har man nämligen förstått just precis hur en skola på

väg mot jämställdhet, kan te sig. Vem som berör ämnet jämställdhet eller inte kan således vara både en definitionsfråga och en metodologisk avvägning.

Vad man tar upp i samlevnadsundervisning skiljer sig från skola till skola, men det kan röra sig om sex, kamratskap, umgänge och könsroller. Man använder sig av olika metoder så som t.ex. Lions Quest, en metod för att förbättra klassrumsklimatet och för att stärka elevernas självkänsla. Ledare för dessa olika samtal är i några fall en kurator, i några fall lärare, kanske en fritidsledare, kanske skolsköterskan. Relationsskapande metoder kan, som någon skrev resultera i *"(...)en ständigt förbättrad förståelse för varandras olikheter och hur vi ska respektera dessa olikheter på ett bra sätt. Samtidigt ökar elevernas nyfikenhet på det motsatta könet vad gäller kamratrelationer."*

PRAO och arbetet med det är ett sätt att visa på andra, icke könstraditionella, vägar. Ett par skolor gör studiebesök på traditionellt manliga arbetsplatser för flickor och på traditionellt kvinnliga arbetsplatser för pojkar. Man bjuder också in kvinnor eller män i för deras kön otraditionella yrken. Även här upplever skolorna att åtgärdernas effekt är svår att uppskatta. Svar vi fick pekar dock på en utveckling i positiv riktning: *"En hel del av det vi sagt har fastnat. Till fritidsgården kommer även de ungdomar som slutat skolan och hälsar på och de berättar med distans hur positivt de upplevde tiden och diskussionerna där."*

3.4.2 Eleverna om jämställdheten

Eleverna menar att det överlag vore intressant, viktigt och givande både för pojkar och för flickor, att ta upp ämnet jämställdhet. Men ämnet, tycker de, behandlas - med undantag för vårdgymnasierna - knappast i skolan. Återigen kan detta tänkas bero på skilda referensramar - att vad rektorer och lärare anser vara jämställdhet i undervisningen inte nödvändigtvis överensstämmer med elevernas egen begreppsvärld. I flertalet fall upplever eleverna sig själva som initiativtagare

till diskussioner. Eleverna är i allmänhet inte medvetna om att jämställdhet tagits upp under lektionstid: *"Vi har pratat om jämställdhet, men egentligen inte tillsammans med lärare, det har varit mer att vi elever själva har tagit upp det. Då på svensklektionerna när vi har argumenterat."* Många ställde sig positiva till mer jämställdhet i undervisningen, andra menade att: *"Det skulle bli larvigt om man tog upp det. Läraren skulle göra det larvigt genom löjliga exempel etc"*, eller att: *"(...)det är sådant man redan vet"*. Enkätsvaren pekade på initiativrikedom hos eleverna vilket man borde ta bättre tillvara på i det fortsatta arbetet. Någon tyckte t.ex. att det hade varit intressant att diskutera skolans jämställdhetsplan.

3.5 Åtgärder mot kränkande behandling

Enligt JämO har rapporterna ökat om att flickor utsätts för sexuella trakasserier av kamrater eller lärare, eller för mobbning där könsord ingår i arsenalen. I rapporten "Stopp för sexuella trakasserier" från 1996 svarade 47% av flickorna i en enkätundersökning att de någon gång under sin skoltid varit utsatta för någon form av sexuella trakasserier (www.jamombud.se). Lärare som är hårt pressade av skolans krympande resurser orkar inte ingripa med kraft vilket är högst problematiskt då ett ickefördomande är att låta genussystemet bestå.

Undersökningar visar också att flickor sällan får stöd av de vuxna när de störs eller trakasseras av pojkar och att de ofta till och med blir ombedda att tåla dessa trakasserier (Gullbrandsson LM, 1994 i Sandquist). Då de utsatta vanligtvis är eleverna själva lade vi i vår undersökning stor vikt vid hur just eleverna upplever de här problemen. Problemen visade sig vara av stor omfattning. Enkätsvaren vittnar om användning av könsord med personlig kränkning som resultat och att det främst är flickor som drabbas. *"Det är ofta man går förbi i korridoren och hör killar skrika "Din djävla hora" och liknande uttryck."* Många upplever den nuvarande situation som oerhört svår - ett rop på hjälp skymtar dessutom mellan raderna. Skolan upplevs på sina håll vara alltför tolerant i det här

avseendet: *”Föräldrar, lärare, elever ska alla göra något åt det...Det ska vara totalt oacceptabelt att bli kallad könsord och skällsord.”*

Lärarna å sin sida har skilda uppfattningar. Många påpekar att språkbruket har blivit allt grövre och att könsorden i många fall har ersatt andra svordomar. Könsrelaterad kränkande behandling, menar de, är då inte aktuell. Kanske brister det också ofta i kommunikationen generationer emellan: *”En tendens till ökad vulgarisering av språkbruket kan märkas. Ett problem är dock att eleverna inte uppfattar ordens valör på samma sätt som vuxna.”*

3.5.1 Allmänt förebyggande – mjukare stämning

De flesta av skolornas enkätsvar anger att man har mobbingteam och mobbinggrupper som arbetar med att försöka få in en överlag mjukare stämning i skolorna. Man har mobbingplaner, kompisamtal, ”Moral och Etik” eller andra metoder som ”Lions Quest” eller ”Farstamodellen”³. Någon tillägger att mobbingsamtal i tjej- respektive i killgrupp ger bäst resultat. Ett vanligt svar på frågan om de i skolan har utvecklat metoder mot kränkande behandling var: *”Rent allmänt arbetar vi för att alla elever skall känna trygghet i skolan, inte speciellt riktat för att öka jämställdheten.”* En hel del skolor svarade att de i varje situation försökte se till människan, till individen bortom könsstereotyperna. Detta är naturligtvis en god strategi men man bör hela tiden vara uppmärksam på det faktum att det manliga könet ofta blir till norm och förebild för individen, för människan.

Skolorna menar att alla ska hjälpas åt på olika sätt, elever såväl som lärare, att bevaka stämningen. Större vuxentäthet (t.ex. rastvakter), menar några vore en god idé. Andra svarar att lärarna eller de vuxna måste markera tydligare att ovälkomna beröringar och muntliga trakasserier är felaktiga beteenden. Föräldrar

³ Farsta-modellen är en konfliktlösningsmetod, utvecklad av stockholmsläraren Karl Ljungström och som bygger på idéerna i Anatol Pikas bok ”Så här bekämpar vi mobbingen”.

och skola i samverkan ser många som en viktig komponent i arbetet: *”Alla bör diskutera detta, både i skola, hem och fritids. Jag tror också föreningslivet bör och måste ta upp det. Vi bör föra fram en mjukare profil på vårt språk och då måste vi börja med oss själva. Som vuxen måste du gå in och markera och tala om för barn när de är fel ute. Att vi inte accepterar deras sätt att agera. Vuxna måste våga vara vuxna!”*

Flera skolor har trivselenkäter, som inlämnas antingen anonymt eller undertecknade med namn: *”(...)genom enkäter skall elevernas upplevelse av jämställdheten i undervisningen årligen undersökas.”* Det är i svaren tydligt att flera skolor har utvecklade mobbingplaner. På en skola har lärarna spelat upp en mobbingteater, på andra skolor använder man sig regelbundet av klassråd, kamratsamtal, samarbetsgrupper, mobbingteam, kamratstödare och samarbetsgrupper mot mobbing.

3.5.2 Vad anser elevråden att man kan göra?

Eleverna tycker att det kan vara svårt att göra något. De ger som förslag att man kan samråda med vuxna men ställer också krav på vuxna att de sätter gränser. Ingen tycker de ska behöva acceptera nedvärderande uttryck: *”På ett tidigt stadium ska vuxenvärlden visa att ett sådant beteende inte accepteras. När små barn tillåts uttrycka sig som de vill, blir det bara värre.”* Eleverna själva konstaterar att grova uttryck och könsord har blivit allt vanligare. De konstaterar också att de själva måste börja ta ansvar för sina egna handlingar. Elevrådet och elevskyddsombuden kan vara till hjälp i detta förändringsarbete. Men i arbetet har alla ett gemensamt ansvar: *”Jag tycker att ALLA elever och lärare och övrig personal ska ta tag i det och inte acceptera det. Speciellt lärare och övrig personal har en viktig uppgift att inte blunda för könsord m.m. och våga säga till. Skolan ska ju uppfostra oss till demokratiska medborgare och jämställdhet är en av byggstenarna i ett demokratiskt samhälle”.* En skola svarar att man ett år hade problem bland speciellt invandrargrupper som frekvent

använde sig av könsord. Man bestämde sig för en helsatsning som man uppger gav goda resultat. Arbetet lade man upp på följande sätt:

1. *Heldagsarbete klassföreståndare – klass, i attityder.*
2. *”Så här-gör-vi-regler” med uppföljning. De är underskrivna av elever och föräldrar.*
3. *Visat allvar genom att polisanmäla hot och kränkande tilltal. Fällande dom mot eleven.*
4. *”Betyg” i hur man klarat våra regler.*
5. *Uppföljningar i skolans föräldragrupp.*
6. *Förklara för eleverna vad det är de egentligen säger.*

I övrigt verkar vidtagna åtgärder svåra att utvärdera. Konkreta resultat är svåra att peka på. Vi kan tyvärr bara konstatera att problemen med kränkningar kvarstår i åtskilliga skolor.⁴

3.6 Övrigt jämställdhetsarbete

I såväl personalpolicy som i utformningen av verksamheten finns det runt om i Skåne flera positiva exempel på aktivt jämställdhetsarbete. En skola arbetar för en jämställd miljö genom att ta hänsyn till att lekytor och lekredskap fördelas lika mellan pojkar och flickor. En annan skola beaktar jämställdhetsaspekten än mer då de redan i inköpsstadiet överväger lekredskaps för- och nackdelar ur ett könsperspektiv. Även vid inköp av läromedel säger de sig granska materialet noggrant för att kunna utesluta litteratur som befäster könsrollstankar. På en skola, i årskurs 3, ser man vid föräldramöten till att alla pappor får prova på textilslöjd och att alla mammor provar trä- och metallslöjd. När det gäller jämställdhetsperspektivet på personalpolicyn är det flera skolor som säger sig arbeta för en jämnare könsfördelningen hos personalen. Det är i första hand antalet manliga lärare som man säger sig behöva öka. Vid utvecklingssamtal, arbetsvärdering och anställningsintervjuer ser man på en skola till att det alltid ska

finnas med en kvinna med utbildning i ”kvinnors språk”. En viktig del av arbetet riktas nu också mot ökad kunskap. Då jämställdhet i mångt och mycket är en kunskapsfråga, anser vissa skolor att informationstillfällen, utbildning, personallitteratur i ämnet och aktiv jämställdhetskommitté är i stort sätt avgörande.

4 Stöd i arbetet för en jämställd skola

En klar majoritet av enkätsvaren visar att man vill ha ytterligare stöd i sitt arbete för en jämställd skola. Undersökningens låga svarsfrekvens kan på sina håll betyda att jämställdhetsarbetet har låg prioritet och att det finns brister i både stöd, uppmärksamhet, deltagande, resurser, vilja och förmåga, men kanske framför allt också i kunskap om jämställdhet. All form av stöd visade sig vara av intresse - kurser, erfarenhetsutbyte, seminarier, praktiska råd, studiedagar, konferenser och läromedel. Men det förekom också svar som tydde på att en del inte i nuläget ansåg sig ha tid för jämställdhetsfrågor, eller vara i behov av mer uppbackning.

4.1 Hur motverka traditionella könsrollsmönster?

Många hade idéer och tankar kring hur man skulle kunna få skolan mer jämställd. Man föreslog bl.a. mer observation, kartläggning, kunskap, medvetenhet, samarbete och ny pedagogik. Insikten om att jämställdheten i skolorna till stor del är en pedagogisk fråga är oerhört viktig för den fortsatta utvecklingen. Jämställd pedagogik kan hjälpa barnen i riktning bort från ”normaliteter” och mot möjligheter. I enkätsvaren framfördes också tankar kring personalens sammansättning och antal. Arbetsfördelningen mellan personal och den allmänna personalsituationen pekar på en i högsta grad traditionell könsfördelning. Män

⁴ Se aktuell bok i ämnet - ”Fittstim”.

finns på höga poster och har i huvudsak administrativt arbete, kvinnor i skolan befinner sig allt som oftast på en lägre nivå inom skolhierarkin och står för det pedagogiska och praktiska arbetet. Barnomsorg och skola bidrar på så sätt, endast genom sin personalstruktur, till att genusystemet⁵ vidmakthålls (Sandquist, 1999:103). För att bryta den könstraditionella arbetsfördelningen är det alltså viktigt att jämställdhetsarbetet även ses som en personalfråga eftersom en jämnare könsfördelning på alla nivåer är en god förutsättning för en mer jämställd skola. De normer som kommer till uttryck på en skola både påverkar och påverkas av de värderingar som finns i det omgivande samhället. Det är därmed vare sig märkligt eller förvånande att det ser ut som det gör. Det finns däremot inget som talar för att det är omöjligt att förändra.

4.2 Lokala skol- och arbetsplaner

En god grund i jämställdhetsarbetet är de skol- och arbetsplaner⁶ som upprättas regelbundet. Av skolplanen skall framgå de åtgärder som kommunen avser vidtaga för att uppnå de nationella mål som är uppsatta för skolan. Kommunen skall kontinuerligt följa upp och utvärdera skolplanen. Även beträffande jämställdhet skall det i skolplanen finnas konkreta ställningstaganden. Av skolornas arbetsplaner och lokala timplaner bör det klart framgå att verksamhet, utvecklingsinsatser, timfördelning och scheman organiseras och planeras med hänsyn till köns olika förutsättningar. Varje kommun måste därmed se till att skolans personal har tillräckliga kunskaper för att klara av detta.

I vår undersökning nämnde förvånansvärt få skolor något om sina arbetsplaner. Resultatet av detta tolkas som att många skolor inte har handlingsplaner beträffande jämställdhet. Många svarade också att arbetsplanen var under uppbyggnad, andra hänvisade till kommunens jämställdhetsplan. En del skolor skickade in sina skolplaner/ arbetsplaner som är utformade på olika sätt. En del

⁵ Jmf. sid 8.

⁶ Se även appendix.

skolor använder sig uttryckligen av begreppet jämställdhet, medan andra fokuserar på formuleringar som individers lika värde eller mobbingåtgärder. Vissa planer var heller inte så konkret utformade utan gav mer en bild av hur de ska verka generellt. Nackdelen med lösa formuleringar kan dock vara att man saknar konkreta punkter som kan följas upp och utvärderas. Innehållsrika planer är naturligtvis ingen garanti för att ett viktigt jämställdhetsarbete verkligen existerar, men ska ses som en viktig utgångspunkt i arbetet.

5 De goda exemplen

Följande exempel är hämtade från de arbetsplaner o.d. som skickats till oss i samband med enkätundersökningen. Vi är övertygade om att det finns fler positiva exempel ute i de skånska skolorna, även om de inte har kommit oss tillhanda.

5.1 Jämställdhetsperspektivet jämt

Flera skolor verkar ha uppmärksammat den nya given på jämställdhetsområdet - mainstreaming. Mainstreaming har som engelsk term tack vare Svenska Kommunförbundet fått en svensk motsvarighet - jämtegrering. Jämtegrering innebär att integrera och införliva ett jämställdhetsperspektiv i all verksamhet, i det dagliga arbetet, för att motverka genussystemets reproduktion. Att anlägga ett tydligt jämställdhetsperspektiv på all verksamhet innebär också att man har förstått och är medveten om att pojkar och flickor tränas, präglas och formas olika.

I **Tingsdalskolan (Åstorps kommun)** arbetar man enligt jämställdhetsplanen uttryckligen med att "*(...)låta jämställdhetsperspektivet genomsyra det dagliga arbetet*". I detta arbete ingår också att granska nybeställning av

läromedel ur ett jämställdhetsperspektiv. Också i **Järnåkra rektorsområde (Lunds kommun)** har man en jämställdhetsplan som verkar för att ”(...)allsidighet och genusperspektiv skall prägla undervisningen och valet av arbetsmaterial.” Men en grundförutsättning är förstås att vi har kunskapen om vad jämställdhetsperspektiv och genusperspektiv är för något. För att skapa detta verktyg är man i Järnåkra rektorsområde också mycket medveten om att utbilda personal i skollagens, läroplanens samt den lokala jämställdhetsplanens definitioner och föreskrifter. Den fortbildning som bedrivs skall knyta an till forskning rörande elever med tanke på kön, klass och etnicitet. Fortbildning kan enligt planen också bedrivs i syfte att finna nya metoder och modernare pedagogik för ökad jämställdhet i skolan. Ett annat positivt exempel var att man i årskurs 4-9, låter eleverna själva medverka till att avslöja traditionellt könsrelaterade situationer, dialoger och gestalter. Ett uttalat jämställdhetsperspektiv på verksamhet, ämnen och läromedel, är det fler skolor som arbetar med, däribland **Heleneholmsskolan (Malmö stad)**, **Hubertusgården (Lunds kommun)** och **Barn- och utbildningsnämnden i Hörby kommun.**

5.2 Uppbyggd jämställdhetsstruktur

För ett framgångsrikt jämställdhetsarbetet är det också viktigt med en genomtänkt och fungerande struktur. En bra organisation skapar också förutsättningar för en kontinuitet i arbetet. Att en organisatorisk ram finns innebär också krav på att en verksamhet bedrivs och blir offentlig. **Spyken (Lunds kommun)** har bl.a. :

- * Jämställdhetsansvarig med nedsättning i tjänsten
- * Jämställdhetsgrupp med 4 vuxna och 4 elever
- * Information via t.ex. personalkonferens där jämställdhetsansvariga och/ eller studenter informerar. I tidningen ”Personalinformation” skrivs bl.a. om jämställdhetsgruppens möten. På Spykens hemsida finns jämställdhetsplanen - elevversionen, och genom monitorer får man också reda på när jämställdhetsgruppen sammanträder.

På **Barn- och ungdomsenheten i Hörby** är ansvarsfördelningen i jämställdhetsplanen mycket tydlig och mål kompletteras med medel och konkreta åtgärder.

Även **Katedralskolan i Lunds kommun** verkar enligt planen ha en god organisation för jämställdhet. Där finns en jämställdhetsgrupp sammansatt av representanter för olika yrkesgrupper och däribland räknas eleverna. Ärenden som berör sexuella trakasserier behandlas av en särskild stödgrupp. Skolans jämställdhetsgrupp har till uppgift att följa upp statistik på könsfördelningen, granska lönestatistik, granska kriterierna för individuell lönesättning, granska i vad mån personalen har informerats om och utbildats i jämställdhetsfrågor, revidera jämställdhetsplanen varje läsår och utvärdera den kompetensutveckling som skett på skolan under det gångna året. Gruppen skall vidare granska skolans arbetsplaner ur ett jämställdhetsperspektiv och kontinuerligt informera personalen om nya forskningsresultat och försök i skolor angående jämställdhet.

5.3 Pedagogiska metoder och konkreta åtgärder

Bland de skolor som i sina jämställdhetsplaner redovisade konkreta åtgärder syns bl.a. **Osby grundskolor, Polhemsskolan och Järnåkraskolan i Lund, Kastanjeskolan i Tomelilla, Sprängerskolan i Kristianstad kommun, Pauliskolan i Malmö och Karstorpskolan i Lomma.** Polhemsskolan i Lund har bl.a. följande konkreta åtgärder omnämnda i arbetsplanen för jämställdhet:

*Utveckla skolans pedagogiska bibliotek med aktuella rapporter och böcker inom jämställdhetsområdet.

*Ansluta Polhemsskolan till "Nätverk för jämställdhet i skolan".

*Granska och analysera betygsättningen inom olika kurser ur ett könsperspektiv.

I Osby grundskolor finns arbetsgrupper med elever som efter mognad arbetar aktivt och självständigt mot mobbning, trakasserier och främlingsfientlighet. Det finns projekt LUGN = Låt Ungdomarna Göra Något, samt ett liknande projekt, KLOK = Känn Lugn Och Kärlek. LUGN uppmärksammar och arbetar med, under kurators ledning, att hindra elever från att kränka varandra. Kastanjeskolan i Tomelilla har en arbetsplan för jämställdhet som innehåller flera förslag, bl.a. med pedagogiska inslag. Lärarna försöker rikta varannan fråga till en pojke och varannan till en flicka i klasser med jämn könsfördelning. Elever, både flickor och pojkar, som inte aktivt deltar i undervisningen, skall av läraren uppmuntras att delta i diskussioner. Dominerande elever uppmärksammas på regler för sammanträdesteknik, t.ex. att respektera att man begär ordet innan man talar. Lärarna söker bekräftelse på att de lyckats med detta, genom att t.ex. vid vårens utvärdering särskilt prioritera jämställdhetsfrågan. Särskilda datorer för flickor finns reserverade i IT-caféet och alla elever får fortsatt vägledning i att upptäcka datorns möjligheter. Skolan har också kvällskurser inom IT – riktade till mammorna.

På Spängerskolan, Arkelstorp, i Kristianstads kommun har man följande pedagogiska projekt på gång:

- ◆ En utveckling av redan påbörjade pojk- respektive flickgrupper.
- ◆ Fördelning av frågor till pojkar och flickor jämnt och ha en idé om hur detta skall genomföras.
- ◆ Vid individuell hjälp skall pojkar och flickor ges samma möjlighet (kösystem). Skolan har också en handlingsplan mot mobbning, främlingsfientlighet, nazism och intolerans. Ett avtal om att man tagit del av och accepterat handlingsplanen underskrivs av elev och förälder samt av rektorn.

På Pauliskolan i Malmö där man har specifika problem med könsfördelningen arbetar man aktivt för att få fler flickor till NV-programmet. För att förbättra

flickornas situation har de som målsättning att under första året organisera lab.grupper med enbart flickor i fysik, kemi och teknologi. Pauliskolan nämner också sexuella trakasserier i sin arbetsplan där bl.a. en av åtgärderna är polisanmälan. Skolan har dessutom antimobbingsprogram, två grupper " Tjejer Kan" och planerar "IT bara för tjejer" till hösten 1999. Karstorpskolan södra i Lomma, har gjort experiment med indelning av klassen i flick- respektive pojkgrupper under barnens två första skolår. Försöket uppfattades som mycket givande. Den största vinsten av gruppindelningen bestod i att man kunde behandla samma ämne på olika sätt i respektive grupp, t.ex. Estoniakatastrofen, en klassflickas mammas plötsliga bortgång samt då grupperna läste och diskuterade om barnet i mammans mage (utifrån Lennart Nilssons bilder).

6 Hur arbetar vi vidare?

De nationella styrdokumenterna är tydliga: Skolan ska arbeta för ökad jämställdhet! Men för att kunna bedriva ett framgångsrikt jämställdhetsarbete krävs fördjupade kunskaper om könstillhörighetens betydelse för inläring samt kunskaper om hur flickor och pojkar bemöts och bedöms inom barnomsorg och skola. Man måste få möjlighet att diskutera problem och utmaningar som man möter i sin dagliga verksamhet och man måste få en möjlighet att diskutera pedagogik och metodik. Jämställdhetsaspekten bör ha en självklar plats i diskussionerna om kvalitetsutveckling inom barnomsorg och skola eftersom jämställdhet är en fråga som berör det pedagogiska arbetet i barngrupp och klassrum. Jämställdhet kan därmed inte reduceras till ett personalpolitiskt problem.

Ansvar för utformningen och organisationen av verksamheten ligger på rektorn vars roll i jämställdhetsarbetet är mycket viktig. I realiteten visar det sig dock att jämställdhetsarbetet ofta drivs av enskilda, intresserade lärare - eldsjälarna. Men viktigare än de eldsjälarna som allt för ofta bränner ut sig, är att jämställdhet blir till en rutin i det ordinarie arbetet. En känsla för jämställdhet behöver således inte sitta fast i kroppen utan hellre i verksamhetens strukturer, för jämställdhetsarbetet är allas ansvar. Om inte skolledningen aktivt stödjer insatser och initiativ, finns det en stor risk för att arbetet förtynas eller ignoreras.

En jämställd skola går inte att förverkliga utan ett aktivt arbete i skolan och ett aktivt arbete i skolan kan inte komma till stånd utan ett aktivt stöd från rektorn vilket är problematiskt då rektorerna samtidigt signalerar om en allt tyngre arbetsbörda. Ett stöd för rektorn vore kanske, från kommunens sida, en tydlig skolplan beträffande jämställdhet. Detta kräver i sig att även kommunens politiska ledning, skolledning och tjänstemän har kunskaper och insikter för att göra de prioriteringar som krävs för att förverkliga det gemensamma målet - en jämställd skola.

Det var många skolor som svarade att de ännu inte var klara med jämställdhetsplaner/ handlingsprogram, eller att de hade olika brister i arbetsplanernas jämställdhetsavsnitt. De här skolorna uppmanas att intensifiera sitt jämställdhetsarbete. Uppmaningen gäller naturligtvis också de skolor som inte alls svarade på enkäterna. Att använda observationer, att dokumentera, att utvärdera, att testa uppslag och idéer tillsammans med kolleger, skolledare och övrig personal på skolan kan vara bra medel för ökad jämställdhet.

Länsstyrelsen i samarbete med andra regionala aktörer har ett övergripande ansvar för all jämställdhetsutveckling i länet. För att följa upp tankarna, idéerna och förslagen från svaren i denna enkätundersökning föreslås ett seminarium/konferens, i samarbete med Kommunförbundet Skåne och Lärarhögskolan – med föreläsare, erfarenhetsutbyte och diskussioner – ett seminarium där man knyter kontakter och där nätverk bildas.

Mycket kvarstår att uträtta innan den svenska skolan kan sägas vara jämställd. Vi har med denna rapport redovisat hur arbetet med jämställdhet bedrivs i de skånska skolorna, lyft fram positiva exempel och spridit ytterligare kunskap. Syftet med denna undersökning och rapport är härmed uppfyllt. Återstår bara att önska Er alla lycka till i det fortsatta *jämställda* arbetet!

Källförteckning

- Dahlberg, Anita et al, 1989. *Kvinnors rätt*. Stockholm: Tiden Folksam.
- Lindegren, Maria, 1999. *Strategier i politiskt jämställdhetsarbete - Är mainstreaming framtidens väg?* (Uppsats, Lunds universitet: Statsvetenskapliga institutionen).
- Länsstyrelsen i Skåne län. *Jämställdhetsstrategi i Skåne län. År 1997-2000*. Skåne i utveckling 97:29.
- Phillips, Anne, 1993. *Democracy & Difference*. Oxford: Polity Press.
- Regeringens skrivelse 1996/97:41. *Jämställdhetspolitiken*.
- Sandquist, Anna-Marie, 1999. *Visst görs vi olika! Jämställda barn - hur skulle det se ut?*
Stockholm: Kommentus förlag.
- SOU 1990:44, kapitel 3. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*.
- SOU 1997:114. *Styrsystem och jämställdhet*.
- SOU 1997:121. *Den nya gymnasieskolan*.
- www.jamombud.se
- www.skolverket.se

Litteraturtips

Det finns mycket litteratur kring ämnet. Här några exempel:

Byréus-Hagen, Katrin - Snickars, Kjell, 1998. *Risken finns – ett material för killgrupper*. Folkhälsoinstitutet.

Einarsson, Jan - Hultman Tor G, 1984. *God morgon pojkar och flickor*. Stockholm: Libers förlag.

Fredrika Bremer förbundet, 1997. *Är vi emot pojkarna när vi tänker på flickorna?*

Gens, Ingemar. *Från vaggan till identitet - Hur flickor blir kvinnor och pojkar blir män*. Förlag SEMINARIUM.

Gulbrandsen, Jorun, 1994. ”Är skolan till för Erik eller Karin?”. Studentlitteratur.

JämO. *Jämsides*. JämO:s tidning nr 2/98(gratis).

Laurin, Gunilla, 1996. *Vart ska du gå min lilla flicka?* Fritidsforums förlag (studiematerial för tjejgrupper).

Läraryrket, 1998. *Lika för lika – Strategier för jämställd skola*.

Ohlsson, Lena - Sundgren Grinups, Berit (red.), 1994. *Jämställdhetskunskap*. Göteborg: Vasastadens Bokbinderi.

Regeringens proposition 1993/94: 147. *Delad makt – Delat ansvar, om jämställdhetspolitiken*.

Regeringens proposition 1994/95: 164. *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet*.

Skolverkets rapport, 1994 nr 47. *Flickors och pojkars olika förutsättningar och villkor*.

SOU 1997:121. Skolkommittén, slutbetänkande, *Skolfrågor – Om en skola i en ny tid*.

SOU 1998:6. *Ty makten är din...myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige.*

Stahlman, Bengt, 1998. *Könsrollernas maskerad.* Lund: Studentlitteratur.

Wernersson, Inga, 1995. *Undervisning för flickor – undervisning för pojkar... eller... undervisning för flickor och pojkar.* Skolverket.

Ås, Berit, 1992. *De fem härskarteknikerna.* Växjö kommun (video och studiehäfte).

Öhrn, Elisabet, 1990. *Könsmönster i klassrumssituationen.* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Internet tips:

www.skolverket.se (material, aktuella projekt, länkar)

www.jamombud.se (JämO:s hemsida - nyheter och aktuell information, läs om JämO:s skolprojekt "Våga bryta mönstret!")

www.lararforbundet.se (metodtips och beskrivningar av utvecklingsarbete)

www.regeringen.se (utbildningsdepartementet - skrivelser, propositioner, utredningar)

www.youth.se (Hemsida Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer - forskning, föreläsare, litteratur, metoder)

www.glod.com (Folkhälsoinstitutets ungdomstidning på nätet - kärlek, sex relationer)

www.kvinnofrid.se (Regeringens informationssida om kvinnofrid och våld mot kvinnor - lagar, reformer, aktuella debattinlägg)

www.kvf.lu.se/FEMDOK (sök kvinnovetenskaplig litteratur på nätet i denna databas)

www.elevorg.se (jämställdhetsmaterial för elever i grund- och gymnasieskolan)

www.juab.se (jämställdhetsforum med information, lagstiftning, rättsfall, debattinlägg)

www.lr.se (Hemsida för Lärarnas Riksförbund)

* Håll även utkik för JämO:s metodhandbok för jämställdhetsarbete i skolan som utkommer i sommar (1999), lagom till skolstarten!

* Svenska Kommunförbundets har också nyligen framarbetat nytt material: "En jämställd skola, ett självgranskningsmaterial för lärare", med en självgranskningsmapp och en faktaskrift. Detta går att beställa från Kommentus förlag: tel. 08/ 709 59 90, eller via e-mail: forlagorder@kommentus.se

Appendix

Skollag, läroplaner, kursplaner

Jämställdhet finns i dag som en värdegrund för skolans arbete. Målen är formulerat i de nationella styrdokument: skollagen, läroplanerna och flertalet kursplaner.

Enligt **skollagen** 1 kap 2 § skall alla barn och ungdomar, oberoende av kön, geografisk hemvist eller sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning. Kön får således inte leda till eller utgöra grund för särbehandling.

Vidare föreskrivs att *”(...)den som verkar inom skolan skall främja jämställdhet mellan bägge könen samt bemöda sig om att hindra varje försök från elever att utsätta varandra för kränkande behandling.”*

I **läroplanerna** betonas att jämställdhet som värdegrund ska vara synlig i undervisningen och i skolans planering och verksamhet.

Lpo 94 säger: *”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket pojkar och flickor bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för elever att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen, oberoende av könstillhörighet.”*

I **Lpf 94** står: *”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt”.*

Den senaste politiska viljeyttringen finns i **regeringens skrivelse** 1996/97:41 om jämställdhetspolitik, där skolan lyfts fram. I denna proposition betonas att jämställdhet är en pedagogisk fråga och en kunskapsfråga.

De lokala styrdokumenterna - skolplan och arbetsplan

Det är lokalt – i skolorna ute i kommunerna - som det avgörs om jämställdhetsmålen också omsätts i praktiken. I det konkreta och faktiska arbetet utgör **skolplanen** och **skolornas arbetsplaner** viktiga instrument.

”För att uppnå skolans jämställdhetsmål bör det av varje kommuns skolplan framgå hur man ämnar arbeta. Av skolornas arbetsplaner och lokala timplaner bör det klart framgå att verksamhet och utvecklingsinsatser, timfördelning och scheman organiseras och planeras utifrån skillnader, likheter och olikheter mellan könen. Varje kommun måste därmed se till att skolans personal och särskilt ledning och lärare har tillräckliga förutsättningar för att klara detta.” (“Vi är alla olika”, utgiven av Utbildningsdepartementet).

Kommunen är också skyldig att kontinuerligt följa upp och utvärdera sin skolplan respektive sina arbetsplaner.

Det innebär att skolplanen bör vara så konkret formulerad att den

- dels kan tjäna som ett fullgott underlag för de olika skolornas planering
- dels tydliggöra de politiska övervägandena och prioriteringarna
- dels kunna följas upp och utvärderas genom skolornas arbetsplaner och verksamhet

Rektorn som pedagogisk ledare har ett särskilt ansvar för att undervisningen planeras och läggs upp på ett sådant sätt att eleverna – oavsett kön – får likvärdiga möjligheter till utveckling och lärande.

Bilaga

Enkätundersökning 1, till lärare och skolledare i Skåne län samt till skolledningen för kännedom.

1. Arbetar ni inom Din skola med utvecklingsarbete inom ett eller flera av följande områden:

- flick- och pojkgrupper
- enskilt arbete/ specialarbete på jämställdhetsområdet
- olika pedagogiska metoder för flickor/ pojkar
- flickor och teknik
- temainriktat på könsroller
- jämställdhet
- annat

2. Vad står det angående jämställdhet i Din skolas arbetsplan? Bifoga gärna utdrag.

3. Hur sker information/ kunskapsöverföring beträffande jämställdhet i Din skola?

4. Vad gör ni/har gjort för att uppnå en bättre jämställdhet i klassen/ i skolan?

Beskriv kort hur ni gör/ har gjort/ respektive ert arbetssätt - dels rent generellt, dels inom olika skolämnen.

5. Vilka resultat har ni uppnått?

6. Har Din skola utvecklat metoder för att hindra elever från att utsätta varandra för kränkande behandling? Vilket är ert arbetssätt i så fall?

7. Har Du möjlighet att dela med Dig av Dina utvecklingsinsatser för jämställdhet till andra? I vilken form i så fall: skriftligt, föreläsning e.d.?

8. Finns det behov av något stöd i arbetet för en jämställd skola? I så fall vilket stöd? (T.ex. läromedel, seminarier, kurser och kontakter)

9. Har Du eller någon av Dina medarbetare ytterligare idéer om eller förslag till, hur skolan kan motverka traditionella könsmonster?

Enkätundersökning 2, till gymnasieskolornas elevråd.

1. Vad betyder ”jämställdhet mellan tjejer och killar i skolan” för er? (Det går att kryssa i flera svar)

- Att både tjejer och killar har rätt att känna sig trygga i skolan
- Att både tjejer och killar har en skyldighet att vara justa mot varandra
- Att tjejer och killar får samma möjligheter att t.ex. svara på frågor under lektionerna
- Att både tjejer och killar uppmuntras i sitt arbete inom alla ämnen i skolan
- Något som är mycket viktigt
- Det är bara tomma ord utan någon betydelse
- Något som är helt onödigt och som man lika gärna kan strunta i
- Vet ej

Kommentar:

2. Har ni pratat om ”jämställdhet mellan tjejer och killar” på lektionerna?

- Ja
- Nej

Kommentar:

3. Om Ja, på vilka lektioner?

4. Om Ja, vad tyckte ni om att diskutera/ prata om jämställdhet? (Det går att kryssa i flera svar)

- Det var intressant
- Det var inte givande
- Det var viktigt
- Det var larvigt

- Det var helt ny kunskap
- Det var sådant man redan visste
- Det är bra för tjejer att prata om det
- Det är bra för killar att prata om det
- Det är bra för både tjejer och killar att prata om det
- Vet ej

Kommentar:

5. Om ni svarade Nej och ni inte har pratat om jämställdhet: Skulle ni tycka om att diskutera eller prata om jämställdhet under lektionstid?

- Det skulle vara intressant
- Det skulle vara givande
- Det är viktigt att ta upp
- Det är larvigt
- Det skulle vara helt ny kunskap
- Det är sådant man redan vet
- Det skulle vara bra för tjejer att prata om det
- Det skulle vara bra för killar att prata om det

Det skulle vara bra för både tjejer och killar att prata om det

- Vet ej

Kommentar:

6. I er skola, används det könsord elever emellan, andra nedsättande uttryck eller utsätts man för kränkande behandling på grund av att man är flicka eller pojke?

Kommentar:

7. Vem eller vilka tycker ni ska göra något åt om det används nedvärderande könsuttryck etc i skolan? Hur?